

1878: év.....87.

A. M. N. MUZEUM
HIRLAPOSZTÁLYA

17599

SZELLELEM ÉS ÉLET

s z e r k e s z t i:
BARTÓK GYÖRGY

1 1940

VISY JÓZSEF: A mai Németország humanum-szemlélete.
TANKÓ BÉLA: Tudomány és vallás.
TETTAMANTI BÉLA; Világnézet és világnézettan.

Elvek. — Könyvek. — Folyóiratok.

Régi Magyar Filozófusok.

SZELLEM ÉS ÉLET

SZERKESZTŐSÉGE: SZEGED, I. FILOZÓFIAI INTÉZET
BARTÓK GYÖRGY KEZÉHEZ: BAROSS-UTCA 9.
FELELŐS KIADÓ: BARTÓK GYÖRGY
MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER
ELŐFIZETÉSI DIJ:
EGY ÉVRE 8 P. EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓKNAK 4 P
FŐBIZOMÁNYOS: STUDIUM-KÖNYVKERESKEDÉS
BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTLŐ, 8.

E FÜZET MUNKATÁRSAI:

VISY JÓZSEF: Szeged, Baross Gábor Gimnázium.

TANKÓ BÉLA: Debrecen, Egyetem.

TETTAMANTI BÉLA: Szeged, Egyetem.

KIÑCS ÉLEK: Budapest, Lövőház-utca 24.

A CIMLAPOT TERVEZTE BUDAY GYÖRGY

IV. ÉVFOLYAM 1940. 1. SZÁM.

SZEGED, 1940. MÁRCIUS.

2214

A mai Németország humánum-szemlélete

Norden a germán őstörténetre vonatkozólag alapvető jelentőségűnek nyilvánította Tacitusnak nem minden célzatosság nélkül készült Germania-ját, s ezzel Németország történelmi irodalmát hosszú időre eljegyezte az antikvitással. Az ókor politikai és kultúrtörténeti tanulságait előszeretettel használja fel iskoláiban a Harmadik Birodalom is, amint ezt Stenzelnél^{*)} Jaegernél^{**}) és újabban Kornemannál^{***}) láthatjuk. Ez utóbbi több német városban előadást is tartott ezzel kapcsolatban a teutoburgi diadláról (die erste Befreiungstat des germanischen Volkes); példaképpül állítva az ifjúság elé Arminiust: liberator haud dubie Germaniae . . . bello non victus. (Tac. Ann. II 88.)

Ezek a művek azonban már szimptomái egy kialakulóban lévő kultúrsemméletnek, mely sajátos céljaival a németországi klasszika-filológiának átértékelését, sőt racionalizálását készítheti elő. Az új német iskolapolitikai irányzat ugyanis a klasszikus ókor etikai, esztétikai és tudományelméleti tartalmát elsősorban a népi öntudat ébrentartó tényezőjének tekinti. Vizsgálódásunknak célja tehát az: mennyiben sikerül a pedagógiai és szakirodalmuknak az egyensúlyt biztosítani az elvi tudomány szempontjai és az említett feltétlen életkereső irányzat között. Alapelvünk — függetlenül a német helyzettől — a következő: Frissességben, aktualitásban kétségtelenül nyer az az oktatásügy, mely az antikvitás belső, életformáló erőit a nemzeti érzés és népideológia szerves alapjává tudja szilárdítani. Vizont elhomályosítja a humanum-eszmének immanens szellemiségét az az iskola, amely ezt a kultúrtényezőt a nacionalista és politikai berendezkedés elméleti alátámasztójának érzi.

A klasszicitás értékeszméire a renaissance humanistái hívták fel először a figyelmet, de igazi újjáéledését csak a XVIII.

^{*)} Plato der Erzieher Leipzig, 1928. — Der nationale Aufgabe des humanistischen Gymnaziums (Neue Jb 9, 1933, 315—28.)

^{**}) Paideia Berlin u. Leipzig 1934. — Die Erziehung des politischen Menschen und die Antike (Volk im Werden 1933. H. 5, 43—48. Leipzig.

^{***}) Staaten, Völker, Männer. Leipzig 1934. Ezekon kívül v. ö. Humanistische Bildung in nationalsozialistischen Staaten. (Neue Wege zur Antike. h. 9.) Leipzig 1935.

ORZ. S. ...
Hirlapok...
1940. év. 6649. sz.

század 30-as éveitől számíthatjuk.*) Kiváló szakemberek és pedagógusok munkássága folytán a szakirodalom és a humanista irányú oktatás épen Németországban termette legszebb gyümölcsseit. Az ókori történelmi és filológiai kutatásokban vitathatatlan lett a németek elsősege. Hazai filológusaink nagyrészt az ő egyetemeiken nevelkedve kapták meg későbbi munkásságukhoz a szellemi elindításokat és a pozitív ismeretanyagot egyaránt. Nélkülözhetetlen kézikönyveink, lexikonjaink, részletes szótáraink, felirat- és fragmentum-gyűjteményeink szinte kivétel nélkül német vállalkozás eredményei. Hivatkozhatnánk a klasszika-filológia legkülönbözőbb nyelvi, esztétikai, vallási és történelmi problémakörére, amelyekben világosan megfigyelhető a németiség tudományos törekvése: im deutschen Reich einen neuen Parthenon aufzurichten. Nem hiányoztak a pedagógiai mozgalmak, amellyel a humanista oktatást a középiskolákban elmélyíteni, tervszerűvé tenni s ezáltal a német klasszika-filológiai irodalom utánpótlását intézményesen biztosítani kívánták. A német filológia volt elsősorban az, amely az európai művelődés figyelmét felhívta arra a tényre, hogy az antikvitás alkotásaiban a szellemi lét ősformáit, »Urphänomene«-jét lássa. A renaissancetól kezdve ezt kutatta, magyarázta, rekonstruálta az ő filológiai irodalmuk. Gimnáziumaikban a poézis, techné, philosophia, areté, kozmosz, idea, logosz, pietas, virtus, artes liberales-nak korok és fajok felett álló harmóniája volt az ifjúság szellemi táplálója. Az antik génusz volt hivatva az emberiség fogalmát »die Lebensansicht und Gesinnungsprogramm der Elite«**), érzés- és gondolatvilágunk törvényszerűségeit a tudatalatti homályból kiemelni és hosszas szellemi erőfeszítés során a magasabbrendű ember ideáját határozott vonásokban kidomborítani.

Ezt a gondolatot akarja a nemzetiszocializmus iskolarendszere beleilleszteni az úgynevezett »deutscher Humanismus« kereteibe, mely az ókori talajból táplálkozik, de értékét csakis

*) A klasszikus tanulmányokat Gesaner göttingeni működése, majd a berlini neohumanisták hívták újra életre és irányították az érdeklődést az antikvitás eszmetartalmá felé. Ez nagy átalakító hatással volt a német tudományosság, a német nevelés-ideál és nem utolsósorban a német világszemlélet fejlődésére. Goethe, Humboldt itáliai élményei, Klopstock, Wieland, Lessing, Herder, Winkelmann, Schiller hellenofil irodalomszemlélete a szépirodalom és esztétika terén is előkészítette a pozitív filológia útját. Wolf Frigyes volt az a férfi, aki a neohumanista tudományos kutatást a mai irányba terelte és a humaniora »ban felismerte a Schiller-től keresett »selenbildende Kunst« igazi hordozóját. Schlegel, Humboldt. Ast stb. hellenocentrikus álláspontja, a filantropisták és humanisták küzdelme a nevelőoktatás elvi kérdéseinek új alapokra való helyezéséért, Thiers filológiai szemináriuma Münchenben, Schliemann ásatásai és egyéb kultúra is megmozdulások a mérföldkövei annak a három századra terjedő szellemi törekvésnek, amely meghozta a németiség klasszika-filológiai hegemoniáját. (V. ö. A. Becker: Der Neohumanismus.)

**) Schneiderwin: Die Antike Humanität. 445. Berlin 1897. — Mühl: Die antike Menschheitsidee 4–17, Berlin 1928. — Kranz: Die neuen Richtlinien, des altsprachlichen Unterrichts 57–108, Berlin 1926. — Gieselbusch: Gymnasium in dieser Zeit. (Leipzig 1933)

a jelenbeli használhatósága szabja meg.*) Ennek a kultúrpolitikai gondolatnak alaptétele és feltétlen programja: »dem Wercenden dienen«. A Schillertől és Humboldtól átplántált arété-eszmény ma tovább él Jaeger és Spranger műveiben, de az új viszonyok kívánalmainak megfelelően módosult a tartalmi entelecheiája. Egy olyan korszakban, amikor minden újjászületik, amikor végbemegy a népi egység sorsdöntő folyamata, a nemzetiszocializmus kultuskormányja elsőrendű kötelességének tartja, hogy a politikai eszmék igényeit kielégítő, tevékeny és hasznos egyedeket neveljen. A jelenlegi német állampedagógiának elve: »Erziehung zur Führerpersönlichkeit.« Az új humanista műveltség zászlóvivői ezért minden eszközzel azt iparkodnak bebizonyítani, hogy az antikvitás etikai és pedagógiai irányelvei alkalmasak a nemzetiszocialista embereszmény és államhitvallás megalapozására. A klasszikus filológusok és pedagógusok tehát beállítják a humanizmust az új népi- és állameszmény hordozói közé.**)

Ezek a művek a humanitásban államexistenciális okokból az idea-val és logos-szal szemben elsősorban a biosz praktikos-t ragadják meg. Klingenstein sem akar lemondani arról a pedagógiai értékről, amit az antikvitás a német ifjúság kiképzésében jelent, de ezeket a metafizikai eszméket inkább a nemzeti erőki-fejtés, a »Soldatentum« a »heldische Gesinnung des Achilles« szempontjából nézi.***) Márpedig Sophokles pl. a hazafias nevelés számára jelenti ugyan a nemesi származás (edles Blut) és a hősi életrekeltés serkentőjét: vagy pedig Herodotos Themistoklese magábanhordja a vezéregyéniségek missziójának ókori igazolását: »a görögségnek vezére támadt, aki a maga nemzeti küldetésében való szilárd bizakodással és erős hittel népének erejében... az állam szabadságát megteremtette«. (i. m. 26.) Kétségtelen azonban, hogy ezen vitális nézőpontok mellett jelenti az antik művelődés a »historicum« és »ethicum« természetfeletti kiegyeztetését is.****) A németség öneszmélkedő és nemzeti irányzata hozza magával, hogy Klingenstein csakis olyan tanterv létjogosultságát ismeri el, amely tág teret biztosít »den deutschkundlichen Fächern (Vorgeschichte, Volkskunde, Rassenkunde)« (i. m. 32.). Az olvasmányok anyagának kiválasztása pedig a következő szempont szerint történne:

1. Német előidők. 2. Hősiesség és haza. 3. Állam és politika.

*) Hagen: Wege zu einem neuen Humanismus im Dritten Reiche. (Leipzig 1933.)

**) Rusch: Plato als Erzieher zum deutschen Menschen (Neue Wege H. 9) Leipzig 1933.) Schachermeyr: Die nordische Führerpersönlichkeit im Altertum (u. o. Lisco: Vom Arbeitsunterricht in den alten Sprachen (Neue Wege H. 1, Leipzig 1926.) Salamon: Humanismuswende. (Neue Wege H. 9. Leipzig 1935.)

***) Klingenstein: Humanistische Bildung als deutsche Waffe (u. o.)

****) Jaeger: Humanismus als Tradition und Erlebnis (1-11. Vom Altertum zur Gegenwart 1929.) Spranger: Lebensformen. (Halle 1922.)

4. Ember és sors. Ez utóbbi fejezetben kapnának helyet a »polgári» tárgyú, humanisztikus alkotások.

A tervezetnek határozottan megkapó nemzetnevelő motívumait mérlegelve a figyelmes szemlélőnek főképen az tűnhetik fel, hogy a nemzetiszocialista nevelésnek visszatérő problémája a vezéregyéniségek kiválasztása. Pedagógiai eszménye a politikosz anér s ennek etikai megtestesülése: a politiké areté volt. Az elméleti mintát kutatja ehhez a németség ókori studiumaiban, irányuljon az Roma sacra, imperium Romanum, a görög polisz, a hellenisztikus monarchia vagy a civitas Dei szervezetének és belső életkörülményeinek vizsgálatára. A görög felvilágosodás encyklopédistái, a szofisták ezt a vezetői tökéletességet még az eu legein szónoki készségében látták. Sőt Quintilianus is az orator szuggesztív egyéniségében fedezi fel a politikai rátermettség kritériumát. Az újkor küszöbén a Mediciek Machiavelli abszolutisztikus uralkodóeszményével szemben újra a humanizmus-hoz fordulnak vissza s a Gesta Romanorum tanulságait iparkodnak eleven energiává változtatni. A XVI. század is a »princeps iuventutis» útravalójának az Aeneis-t, Plutarchos jellemrajzait, Cicero De officiis-ét tekinti.*) De nagy olvasottságnak örvendett az ókori államférfiak parainézise: a plutarchosi Regum et imperatorum apophthegmata is.

Nagy Frigyes is az ókori uralkodó-eszményhez tér vissza, mikor Marcus Aurélius Eis heauton-ját olvassa. Napoleon tudvalevőleg a Caesar-ok, — elsősorban Traianus, Diocletianus, Aurelianus — törzséből származtatja magát. Bismarck pedig — szávaiból tudjuk, — Brutus tisztelője volt.**) A »Wille zur Macht» elv is a maga jogi és filozófiai igazolását az antik humanizmusban iparkodott megtalálni.

De végigkísérhető a humanizmus eleven hatása és megnyilvánulása a német történelem legutolsó századában is. Az ő ifjuságuk tudott lelkesedni Boeckh beszédén, aki a görög nemzeti és társadalmi erényeket állította eléjük az 1812. évi francia megszállás napjaiban és Wilamowitz katedrája körül a mai új nemzedék atyái még a görög vallás, irodalom és művészet transcendens távlatait csodálták.

Azonban — és ez a mai német kultuszkörök kiindulási pontja — az ilyen értelemben vett humanizmusnak közvetlen hatása igen csekély a népállamra. Régebben talán még alkalmasabb volt a nemzeti eszményekért, egységért, szabadságért való küzdelem-

*) A jelen vonatkozásban nem mellőzhetjük azt a tényt sem, hogy éppen a német gimnáziumok felsőbb osztályaiban kapott helyet mint magánolvasmány Cicero egyik legmélyebb és a kereszténységhez közelálló műve a Somnium Scipionis. Eszmemenete a platói Phaidon hatásának jegyeit viseli magán és az ideális államférfi egyéniségét „sub specie aeternitatis” ábrázolja. A legújabb tantervi utasításokat erre vonatkozólag még nem ismerjük.

**) V. ö. Blättner: Das Gymnasium. 1937. 213 sköv.

ben, de a nemzetiszocializmus faji exkluzivitása már módosította a céllal együtt a célhoz vezető eszközöket is. Ebben a megváltoztatott értékszemléletben egyoldalúan csak a *heros* vonásait emelte ki a kalokagathia tartalmi összetevői közül.

Ennek a külső és belső átalakulásnak jegyeit viseli magán Richert tanterve, mellyel kapcsolatban Blättner megjegyzi: »alle Schulen sind Schulen zur deutschen Humanität, wenn auch die Schwerpunkte wechseln« (i. m. 251.) Mindegyik a forrásokhoz akar visszatérni, azonban éppen ezt a forrásokhoz való visszatérést fogja nagyban akadályozni a gimnáziumoknak és reális iskoláknak tervbevett egyenjogúsítása. Így ugyanis a főiskolákra kerülő ifjúságnál nemcsak a szellemtörténeti studiumok-adta át-fogó, értékelő készség fog hiányozni, hanem a kutatás technikai eszköze: az antik nyelvismeret is.

Az oktatásügy erős realizálásában is a már előbb említett német álláspont következményeit látjuk. A gyorsírási életkörülmények, a praktikus életbölcselem új iskolatípust eredményeztek, ahol a mai élet eleven problémáira próbál a németiség megoldást találni. Ez az iskola tehát más irányú felkészültséget ad, mint a klasszikus hagyományokon nyugvó gimnázium. Így erősödött meg az a tábor, amely a latin nyelvet a középiskola felsőbb osztályaiba kívánja felszorítani, (de itt is inkább csak a német filológia, filozófia fejlődésének biztosítására.) A görögöt pedig csak a két utolsó évben tervezi tanítani.*) Elve ugyanis, hogy nem teoretikus lényeket akar képezni, hanem tevékeny egyedeket a jelen államfelfogás számára. Ezért írja ez a pedagógiai irányzat iskoláinak homlokzatára a mai német élet igényeinek szemmel tartását és az állampolgári öntudat feltétlen ápolását.**)

Ez a felfogás azonban — egyes pedagógiai körök törekvései folytán — nagyban közeledett az eredeti humanitás-szemlélet elvi szempontjaihoz. Hiszen éppen a vezetésre hivatott egyéneknek kell — Stresemann kancellár szerint — a mélyebb értelmi és etikai értéktényezőkkel belső kapcsolatba kerülni. Nagy Sándor is az elméleti filozófusnak, Aristotelesnek tanítványából lett tevékeny államférfi és szervező politikus. (V. ö. Viedebant: Die Zukunft der Gymnasiums 14.)

*

Iskolaszervezeti kérdéseken felül a *tantervi kísérletekben* is kifejezésre jut az a tény, hogy a németiség a humanitásban a jelenlegi politikai és társadalomszervezeti törekvéseinek támogatóját keresi. Ezért a Harmadik Birodalom a klasszikus tanulmányokban egyetlen akaratot tart jogosultnak: a nemzetnevelői aka-

*) „Den wissenschaftlich Begabten die Möglichkeiten geben.“ Blättner i. m. 274.

**) Ezzel kapcsolatban mutattam rá arra a statisztikai összeállításra; mellyel Hoftruf szemlélteti, hogy nemcsak az egyetemekre mennek a gimnazisták a legnagyobb számmal, hanem az állami hivatalnoki vizsgákon is ezek állják meg a helyüket a legnagyobb százalékban sikeres eredménnyel (Nevelésügyi Szemle 1938. I. 55--58.)

ratot. A kalokagathia összetevői közül elsősorban a praktikus római életideált hangsúlyozza: tu regere imperio populos... memento. Vagyis a virtus Romana nyomul előtérbe a biosz theoretikosz-szal szemben. Így a német humanizmus lényegadó tartalmát a respublica, magistratus, imperator Caesar és nem utolsó sorban a provincia jelenti. Ezeket az uralkodó jegyeket kell a harmadik humanizmus értelmezésébe belevonnunk, hogy módosult alapszínezete érthetővé váljon számunkra.

A nemzetiszocializmus belső lényegét ismertető német könyvek elsősorban kiemelik azt a tényt, hogy ennek a berendezkedésnek társadalomtana revidálta az állam és az ember viszonyát. Az individuum háttérbe szorul, az államtotalitás eszményének kollektív mivoltával szemben. A nemzeti remények megvalósulását a németiség a közösség útján keresi.

Politikai szempontból nézve kétségtelenül az egyedül helyes utat járja ezzel a német nép. Csakhogy ennek a közösségi elvnek alkalmazása áttért a szellemi élet területeire is. Márpedig ennek a tételnek pedagógiai és kultúrpolitikai megvalósítása az egyéni önálló lét csökkenését vonná maga után. Nevelő értékkel igazán csak a tudomány és tantárgy bír a német oktatásügy szemében, amely ezt a közösségi szellemet és a faji összetartozás tudatát fejleszti. Figyelemreméltó tehát a készülő új tantervnek az a rendelkezése, amely épen ilyen megfontolás alapján a hazafias nevelés szempontjából központi helyet biztosít a platóni Politeia-nak. Platon ugyanis ebben az államelméleti és neveléspolitikai művében az egyént beleállítja a társadalmi kozmosz egészébe és a polisz irányadó mértékévé a közösséget emeli.*) A Politeia világnézeti magva magyarázza meg azt a tényt, hogy a nemzetiszocializmus a maga pedagógiai kétéját Platon alapján állította össze. Nagyon helyesen felismerte a német népnevelési minisztérium, hogy a Politeia már az ifjúságba beleszuggereálja azt a meggyőződést, hogy a polgári közösség célja csakis az államegész sorsa lehet. A modern államgépezet zavartalan működését és a népi jólét fejlődését csakis az biztosíthatja, ha minden individuum, mint organikus szerv áll a közösség szolgálatában.

Ennek az államexistenciális gondolatnak egyik legfőbb kialakító tényezője a pedagógia. S éppen nevelői kihatásai miatt a humanizmus is fontos szerepet játszik a nemzetnevelésben. Ilyen vonatkozásban első helyre a politika elmélkedők (Lykurgos, Solon, Platon és Aristoteles), a népi erényeket ünneplő költők (Homeros, Tyrtaios, Pindaros, Hesiodos, Sophokles, Vergilius) és a nemzeti történetírók (Thukydides, Xenophon, Caesar, Livius, Tacitus) kerülnek, akik tehát politikai irányzatuk folytán elsősorban alkalmasak arra, hogy a német ifjúságot a nemzeti múlt, a faji értékek iránt lelkesítsék. A klasszikus iro-

*) Jaeger: Platos Stellung im Aufbau der griech. Bildung 4 - 11 (Berlin 1928)
— Busch i. m. 10 - 13.

dalom műalkotásai és eszmevilága ilyen nacionalista szűrőn keresztül jutnak el az iskolába. Mivel pedig a németiség a görögöket fajilag közelebb álló északi rokonnépnek tekinti, ezért főképp az ő világnézeti kultúrkincsüket akarja felhasználni a hazafias és társadalmi nevelés területén és ezen keresztül a maga pedagógiai, faji és kiválasztási eljárását igazolni.*)

A mai iskolapolitikában a humanizmusnak ezt a nacionalizálását már Jaeger megkezdte. Ő mutatta ki — bár szolid filológiai alapon — az antikvitás politikai és szellemi mozgalmának eleven kapcsolatát a jelenkori német állam- és tudomány-szemlélettel. Ezzel a német szakirodalom és nevelői eljárás az antikvitást illetően a politikosz anér és heros pszichológiai jegyeit állította előtérbe. Solon törvényei és elégiái minden időre a szociális világnézet és állampolgári nevelés mintaképei a nemzetiszocializmus számára. Solon hozta egyensúlyba az egyéniség hajtó lendületét és az államközösség összefogó erejét. Bár a németiség már a múlt századvégi pedagógiai irányzatában nem annyira a józan életbölcesség normáját látta Solonban, mint inkább a tettekre szoruló hazafias törekvések megszemélyesítőjét.

Igy érthető, hogy a humanizmus metafizikai értékei maradtaklanul nem illeszthetők be az új rendszer államfilozófiai, tudományos és pedagógiai követelményei közé. A német nevelési törekvések nem elégedhetnek meg azzal a humanista oktatással, amely csak az ésgimnasztikát tűzte ki célul, »der den Geist drüht, aber ihn leer lässt.«**) Ezért az antik politikai és társadalmi élet történeti okulásait állítja ezekkel a tárgyakkal kapcsolatban előtérbe. Kétségtelen, hogy a humanista tanulmányoknak szoros kapcsolatban kell lenniök a nemzet hazafias és közéleti törekvéseivel. Ezért iparkodik a németiség az ókori nagy, kulturális alkotásokat beleállítani a nemzeti regenerálódás folyamatába. Az antik szellemiségnek azonban más irányú egyéni, etikai és esztétikai megnyilvánulásai is vannak, amelyeket Jaeger — az ókori paideia spirituális összetevőinek és századokra kiható értékösszességének egyik legalaposabb ismerője — az aristotelesi Etika megalopszüchosz-ában programként tár a német ifjúság elé. Ennek a fogalomnak természetfeletti tartalmában éltető impulzusokat ismer fel egy nemesi emberideál kialakításához és talán állapítja meg, hogy Aristoteles ennek a »rein menschliches Ideal«-nak vonásait Achilles, Aias, Lysander mellett nagyrészt Sokrates egyéniségéből absztrahálta.

Láthatjuk tehát, hogy a nemzetiszocializmus iskolája az uralgó politikai felfogásnak megfelelően feladatául tűzte ki: »die Formung des politischen Menschen.«***) Hiszen a nacionalista át-

*) M. Pohlenz: Staatsbürgerliche Erziehung in griech. Unterricht 11, 27, 37 skk (Neue Wege H. 3, Berlin 1925.) és Jaeger: Solons Eunomie.

**) Jaeger: Die Erziehung des politischen Menschen und die Antike 47,

***) Jaeger: Paideia 180-207. M. Pohlenz i. m. 24-25, 27

alakulások új célt és új erőtenyezőket követelnek. Ezek pedig a saját népi ideológia és a vallás transcendens forrásai mellett elsősorban az antikvitás forma- és eszmegazdagsága.*) Ezt a két és félezeréves szellemi hagyatékot formálta a mai német pedagógia mint állambölcséletet a *Jövő* nemzeteszemléletének erősítőjévé. Célja a nemzeti szolidaritás érzésének felfokozása az iskolán keresztül, ezért meríti nevelési rendszere a humánium-ból a nemzeti lét alaptörvényeit. Így jut el a német pedagógiai és szakirodalom életkereső törekvésében a görög polisz első prófétájához, Platonhoz. Platonnak a közösség érdekében izzó lelke a humanitás-eszményt a szociális államkeretben kívánja megvalósítani. Itéletet mond tehát az individuum fölött és az egyéniséget, a nagy emberi kollektívumhoz: az állam igényeihez akarja formálni. Ezért helyezi a tanterv a klasszikus nevelés központi helyére a Politeia-t. Ennek olvasásakor döbbenjen rá az ifjúság, hogy ő is szerves tagja egy közösségnek, és ismerje meg egyben az államgondolat civilizáló és történeti misszióját. Platon politikai tankönyve ezeket az eszméket vetíti bele a szociális közösség életébe, hogy ott feloldódva a nemzet harmonikus életrendjének szerves tényezőjévé váljanak. Lykurgos és Solon után valóban Platon a görög polisz nagy törvényadója. Nevelő erő sugárzik egész politikai művéből. Filozófiai és történelmi szempontokat nyújt az államnak »sub specie futuri« szemlélete és az állampolgári kötelességek értelmezése tekintetében. Azonban nála még nem történt meg a szakadás az egyén személyes gondolatvilága és a népi kollektívum között. A polisz vizsgálata Platonnál tulajdonképpen az egyéni cselekvésmód örök, természetfeletti kánonját kutatja. Az egyén a társadalomban — szerinte is — csak mint rész az egészben érheti el célját. Ezt a társadalomfilozófiát boncolja a nemzetiszocializmus iskolája a Politeia-ban és a Nomoi-ban, s belőle származtatja a maga szociális reformtörekvéseit. A Harmadik Birodalom humanizmusa tehát a történelem talajából táplálkozik, de szorosan hozzásimul az államdiciplina lényegadó tartalmához: a népi célkitűzésekhez. Ennek pedig irányeszméje a nemzeti egység. Érthető tehát, hogy fokozott figyelemmel fordul Pindaros felé is, aki a görög nemzeti öntudatnak valóban tiszteletre- és csodálatraméltó vátesze.

Ilyen megfontolások alapján kétségtelenné válik, miért állítja a németiség a politikai arété-t az általános nemzeti törekvések gyújtópontjába, megelőzve a logikai és etikai kategóriák végső kérdéseinek elvi boncolását. Az ő gimnáziumaik a történeti öntudat iskolái, s napjaink nevelési szükségleti alapján eszméltek rá az antikvitás nevelő erejének újszerű tartalmára. S

*) A humanizmusnak ezt az általános emberi és művelődési tartalmát ismerte fel Schneidewin: Das Leben der antiken Humanität fand seinen Inhalt nicht in der Natur, sondern in den Gebieten, die aus der geistigen Veranlagung des Menschenwesens hervorwachsen. (Die antike Humanität 421)

ezt a jellegét a humanizmusnak elsősorban Platon politikai elmékedéseiben vélték megtalálni.

Tény az, hogy Platon tanított meg bennünket örök időkre az államot, mint a közösség életének oltalmazó építményét a népiség ideális erőforrásaiból megmagyarázni. Ő állította be az embert, mint öntudatos tagot a nemzet életébe. Mellette Aristoteles államelmélete lecsökkentett szerepet kap a tantervi elgondolásban. A német kulturpolitika Aristoteles Politikáját »das Aufkommen des Individualismus«-nak tekinti, mely a hellénizmus internacionális felfogását készítette elő. Míg Platon a politikai szociálizmus híve volt s az államot tartotta a legnagyobb kultúrtevézőnek, addig Aristoteles a személyiség etikáját rendszerezte. Platon tehát az állami élet kollektív jellegű követelményeit domborítja ki. Aristoteles pedig a nemzeti lét másik kellékére: az individualizmus erkölcsi és gazdasági fontosságára mutat rá. Ebből kifolyólag Platon és Aristoteles — Sókratés öröksége képen — egyaránt a felosztó athéni állam újjáépítésére vállalkozott. Uj nomoi-nak megteremtői ők, melyek az »andreion« és »politikon« mellett az »eszthlon«, »kalon« eszméit is magukba foglalják. Ez pedig nem más, mint az egyéniségben szunagadó összes képességek harmonikus kibontakozása. A filozófus-triász szellemi hagyatéka ennélfogva ma számunkra a személyi és népi kiválóság megmintázása. Humboldt szerint »die grossen und ausserordentlichen Menschen eine; Idee symbolisieren«. A fenti párhuzamból értendő tehát, hogy a politikailag iskolázott állampolgár típusához a német ifjúságot Platon államfilozófiai munkái segítik. Ezen a területen a nemzeti szociálizmus is tanítványként telepedett le — a vezetői egyéniség utánpótlásának kényszerítő és felelősségteljes sürgetésére — az antik politikai paideia lábaihoz. S valóban nem lehet az ifjúságnak hatékonyabb irányítást adni, mikép váljon a népközösség hasznos tagjává, mint az ókori politikai, társadalmi (és tegyük hozzá!) etikai értékeszméknek feltárásával és átéltetésével. A platonizmus ugyanis tanulóknak és kutatóknak jelenti a politikum mellett a logikum, etikum és esztétikum elvi alapvetését. Kulturánk egyik legeredetibb és legemelkedettebb gondolkozóját értékelné át az, aki benne elsősorban a »Wehr- und Staatsgedanke« elmékedőjét látja. Ez a humanizmus-szemlélet csendül ki Jaeger felfogásából: »A görög irodalom kori és klasszikus alkotásai a hősi-politikai embereszménynek utolérhetetlen alakjait ábrázolják; ezek voltak a görög művészi, vallási és bölcséleti adottságoknak hordozói.«*

Az antik népi nevelőtevézők között nagy szerep jutott a költői hivatásnak is. Így Tyrtaios költeményei a spártai nagyságnak és feltétlen pártfegyelemnek közvetítő gyökérszáalai a germán fajiség és nemzeti öntudat számára.** Tyrtaios erényfogalma a

*) Die Erziehung des politischen Menschen 47.

**) Jaeger: Tyrtaios über die wahre Arete. (7-8.)

katonai bátorság. Belőle az ifjúság a hazaszeretet heroizmusát tanulja.

Homeros az emberi élet alaptényezőit helyezi megvilágításra: *lien ariszteuein kai hypeirochon emmenai allón.* (II. VI. 424.) Ő valóban a nemzeti egység költője volt. A széttagolt görög törzsekben Homeros keltette fel a nemzeti együvértartozás érzetét. Eposzainak tanításában és értelmezésében a német pedagógia és szakirodalom a *hős* és az *úr* nemes tulajdonságait részesíti előnyben. A görög hőskor érdeklődésének középpontjában ugyan az *ember* állott. Ezt az antropocentrikus költészetet formálja át a Harmadik Birodalom humanizmusa germanocentrikussá.

Hasonló nemzetpolitikai és hasznossági szempontok irányítják Hesiodos irodalmi értékelését. Belátja a tantervi utasítás, hogy a Hesiodos által hirdetett hivatástudatban mezelevenedő polgárerények, a társadalmi etika még ma is pillérei az állami lét belső szervezetének, de a »Heroismus des bürgerlichen Mutes« túlértékelése háttérbe szorította a »Heroismus der Humanität« antikveretű gondolatát.

Sophokles emberábrázolása során fordul a német humanizmus a közösségben feloldódó egyéniség felé. A tanterv maradandónak ismeri el azt az etikai szempontot, ahogy Sophokles az ember személyiségét és sorsát nézi. Műveinek örökérvényű lélektani problémája a »karakter« és »ethos«, s célja a dráma megtisztító hatásán keresztül az erkölcsi újjászületés. A következőes, kemény jellemerő antik igazolóját látja a nemzetiszocializmus Sophoklesben, akinek etikai felfogása az élet praktikus irányítására szolgál. Ezeket a természetfeletti értékeket foglalja le tehát nevelési rendszere számára. De a sophokleszi jellemek másik összetevőjét: a kegyeletes jámborság (anér theophilész) belső tartalmát már inkább politikai oldalon domborítja ki a tantervi utasítás, kicsúcsosodását pedig a törvényhűségben szemléli. Így olvad össze ebben az új humanizmusértelmezésben a politikai és erkölcsi kozmosz Drámáiból, — ezekből a megrázó pszichológiai költeményekből — az egyénfeletti, közösségi erények megingathatatlan biztosságát kutatja ki a népi élet megizmosítására.

Az antik lélek eszményiségének megragadására kiváló alkalmat nyújt az Aeneis is, mint a »fortitudo« és »pietas« örök példája. K. Sachse tantervezete szerint a mai német ifjúságot ebből is elsősorban a harci és népi heroizmus, az új haza inspiráló ereje kapja meg.

A nemzeti érzés alapjait vannak hivatva lerakni az ókori historikusok művei is. A kollektív felelősségtudat elmélyítését és a népi erők új forrását nyitja meg a németiség számára Thukydides történeti erkölcstana. Itt lép szoros kapcsolatba a Germanentum és Antike. Thukydides ad bő bepillantást azokba a herotikus erőkbe, amelyek az államegység politikai célkitűzéseit

valóráváltják. A német nép húszéves irredentája kap hangot abban a párhuzamban, ahogy a tanterv egymás mellé óhajtja állítani a háborús felelősség kérdését a peloponnészoszi háborúban és a világháborúban. Nincs görög történetíró, akit a németiség ma olyan közel érezne magához, mint Thukydidést. Különösen nagy előszeretettel és történeti beleérzéssel foglalkozik iskolája Perikles egyéniségével és kormányzásával. Államában ugyanis az ember társadalmi értékét, a rátermettséget (axiózisz) szabta meg, mely a közéleti arété szervező függvénye volt (echón ti agathon draszai tén polin. II. 371.) Mély állampolgári okulásokat tartalmaz Perikles politikai végrendeletének számító gyászbeszéde (II. 35—46.), melyből kitűnik, hogy Thukydides a történetet metafizikai értékek és erkölcsi tanulságok világának fogja fel. A szellemi történés ugyanis nem magyarázható meg fiziológiai, gazdasági vagy mechanikai formulák láncszabályából. Belső lényege éppen az, hogy eszmék által irányított és értékek megvalósítására hivatott nemzeti metamorfózis. Emellett azonban a népi, imperialista törekvéseket hordozó antik tradíciót is igyekszik az említett tanterv kidomborítani. Így pl. Themistokles jellemzésében a »kratisztosz gnómon«, továbbá a »tón mellontón... arisztosz eikasztész«, végül a »lamprotatosz... phyzeosz dynamei«, alkotó lendületét és praktikus fontosságát. (I. 136.)

Xenophon történeti leírásaiból elsősorban a Soldatisch-Etische érvényesülését és a katonaság fejelemnek (verantwortungsbewusstes Pflichtgefühl) parancsát állítja a tanulóknak elé.

Livius, Caesar olvasásakor is hasonlóan az államgondolatnak igazolása és ápolása a főcél. Ezt pedig a »prisca virtus«, a nemzetteremtő hősök szent tradíciója szemlélteti. A nemzetiségek kormányzásának normáját is Livius adja meg: (socii) »iusto et moderato imperio regebantur... quod unum vinculum fidei est« (Ab urbe cond. XXII. 13.) A moralista Livius tehát nemzetnevelői célzata folytán kap helyet a tantervben. Caesar emlékirataiból pedig a haza, vidék, hadiélet körülményei és a germán erkölcsök tárulnak az ifjú elé. Azonkívül alkalmas a »wahre Führerpersönlichkeiten« érzékeltetésére. Tacitus Germaniá-ját viszont a németiség nemzeti okiratként tiszteli, amilyennel — G. Salamon szerint — egy nép sem rendelkezik antik író részéről. A római nép egyébként is a maga kardforgató életével, politikussal, szervező lelki adottságaival, reális érdeklődésű irányzatával sok rokonságot mutat a mai németiség egzisztenciális élethelyzetével. A latin szellemiségből tehát a »gravitas« és »potentia« adják meg a tanítás eszmemenetét: »Nem volt nép, amelynek az élete ilyen maradéktalanul az államért való munkában telt volna el, egynél sem volt az »erkölcsösség« és »politikai magatartás« annyira pár-

huzamos fogalom.»*) A német kultuszkörök ezzel kapcsolatban elsősorban azokra a tulajdonságokra, mutatnak rá, »amelyek egy népet arra képesítettek, hogy a világot meghódítsa és világuralmát megalapítsa.»

Horatius, Ovidius, Catullus azonban kimaradnak ebből a tanytervből, mert művészetük már nem karakterisztikus megnyilvánulása a fent kifejtett rómaiságnak. Eszedig Horatius ódái azért, mert magukon viselik »den Stempel bestellter Arbeit». Különben sem találják pedagógiai szempontból nélkülözhetetlenek, hogy a német ifjúság a negatív epikureizmussal megismerkedjék (porcus de grege Epicuri) Ép. I. 4, 16.). A heroizmust sem attól akarják eltanulni, aki maga dicsekszik pajzsa eldobásával és menekülésével. (Carm. II. 7.) A hősiesség hazaszeretetének kétségtelenül nagy fontosságú szempontja mellett azonban vannak egyéb pedagógiai követelménynek (szépérzék, euritmia, barátság, természetszeretet, megelégedettség, feddhetetlenség, vallásosság, mértékletesség, igazságosság, stb.), amelyek kifejlesztésére a humanitásezsmény hivatott.**)

A filozófusok olvastatásakor is túlmutatnak a harmadik humanizmus célkitűzéseire a XIX. század álláspontján. A filozófiának ugyanis mint nemzetek felett álló elvi tudománynak volt elsődleges hivatása a humánium ápolása. A nemzetiszocializmus iskolája pedig a filozófus-Ciceróban inkább csak a Respublica szerzőjét, Senecában pedig a »Männhaftigkeit» szoborbakivánczó modelljét (verba rebus proba!) látja. Tehát az igazi embereszményt, annak egységes szellemi arculatát, egyszóval a herderi humanitást a politikai ember ideáljában fedezi fel.***) Ebből következik, hogy a németiség pedagógiáját — benne a humanista oktatást is — izzó nemzeti öntudattal a Ma politikai eszményeinek rendelte alá. Az iskolák és irodalom, művészet és közélet azokat a klasszikus alkotásokat részesíti előnyben, amelyek azonos politikai korszakok szellemi összetevőire, nemzeti célok szolgálatában álló egyének tevékenységére vetnek fényt. Vezérelv: kutatni, mit nyert a hazai szellem az antikvitással való érintkezésből? Ennek a magyarázásával és naponkénti hirdetésével akar a mai humanizmus az örök germán értékek és faji adottságok tiszteletére nevelni.****)

A kultúrtörténelen tanúsága szerint a germán faj két leginten-

*) Emellett a nagyon dicséretes nacionalista szempont mellett azonban okvetlenül mást is kell, hogy jelentsenek nekünk a római történetírók. Utalunk itt csupán egy formai jelenségre, Livius stílusára, (lactea ubertas, clarissimus candor. Quint. Inst. or. X. 1. 101.) amit éppen a középiskolai oktatás a humanitás művészeti tartalmának érzékelése miatt sem hanyagolhat el. Gondoljunk csak Lorenzó Valla lelkes kutatásaira Livius előadómódjáról.

***) Goethe: Humanität als unser ewig Ziel (Achilles vázlatából)

****) V. ö. az említett auctorokkal kapcsolatban K. Sachhe Vorschläge. . 67-77 továbbá a XIX. sz.-i német humanizmus jellemzésében Kornis: A magyar művészményei II. 264-8. (Budapest 1927)

*****) V. ö. Hagen: i. m. (Humanizmus ist der Gegenpol der materialistischen Gesichtsuffassung 18 1.)

zivebb formáló eszméaramlata másfél évezreden át a »Christentum und Antike» volt. Jelenleg a görögök és rómaiak eleven hatását kísértük csak figyelemmel a németiség karakterében, s láttuk, hogy az ókori kalokagathia több dimenziójú értéktömbjéből az »artverwandte Tatmensch» szobrát mintázta meg magának. Ilyen történet-szemlélet vezette Sachset is: »Figyelmeztető példa számunkra egy északi népnak a sorsa. (i. m. 42.) Ezért mérlegelte ő a klasszikusok pedagógiai súlyát a vergiliusi: »discite moniti» elv alapján. Tantervének tehát ily meggondolás alapján lett visszatérő követelménye a humanitással szemben is: »die werdenden Führer des Dritten Reiches» kinevelni. A nemzetiszocializmus pedagógiai eszmélkedése tehát hangsúlyozottan a politikai és faji törekvések támogatója s »a kultúra értékei is csak mint önformáló eszközök válnak számára értékesé».*) Ezért a humanizmus — ha nem is tudományos, de legalább is praktikus jelentőségét és létét — úgy biztosítja, ha »als deutsche Waffe» be tud illeszkedni a nemzeti öntudatot és faji törekvéseket ápoló munkaközösségbe.

Tény az, hogy a humanisztikus tárgyakat nem csupán formális nyelvi képzőerejükért tanítjuk, hanem eszmei tartalmat, nemzeti okulást, történelmi és erkölcsi tanulságokat, tehát az általános emberi: a *humanum* minél tökéletesebb megvalósulását várjuk tőlük. De éppen ez a meggondolás hozza magával a nemzetiszocializmus pedagógiai kereteinek kiszélesítését. A németiségnek a jelen feladatait szolgáló harcában a humanizmust a maga osztatlan egészében kell szemlélnie. Ennek a nevelési célnak pedig csak egyik (vitathatatlanul nagyfontosságú) eszmetartalma a »heros» ideája, nemzeti szempontból pedig a »nordische Rasse» kiművelése. A kozmopolita liberalizmus valóban bomlasztó hatású a nemzeti kultúrára, de humanizmusnak nemzetek felett álló kultúrértékei nem fogják az »Entnordung» és »Entartung» folyamatot megindítani. Hitet tett erről a meggyőződéséről Hitler is.**) Belátván, hogy a spártai katonáállam csak az athéni kultúrállammal alkat szerves egységet, és saját nemzeti nagyjaik (Goethe, Schiller: Ideal der schönen Seele, Fichte, Hegel, Herbart stb.) fölött is ítéletet tartana egy pedagógiai irányzat a kettő helyes viszonyának megzavarása által. Az ókori etikai és esztétikai értékrendszer — éppen a németországi filológusok és pedagógusok munkássága folytán — vált központi és belső tartalmi tényezővé a nyugati kultúra felépítésében. Éppen ezért a németiség, mely a klasszika-filológiának egy Wilamowitzot, az ókori történelemnek egy Burckhardtot és Mommsent adott, s amely németiség szellemi expedíciókat szervezett a humanista örök

*) Faragó: A harmadik humanizmus és a Harmadik Birodalom 104.

**) Mein Kampf 1932. 469.

Visy József: A mai Németország humanum-szemlélete.

ségnek (Das Erbe der Alten*) felkutatására és a feljünk vezető új utak (Neue Wege zur Antike*) felfedezésére: csak internacionális filológiai hegemoniájának veszélyeztetésével módosíthatja a humanizmusnak eredeti értelmét.

Szeged.

Visy József.

*) Művelődéstörténeti könyvsorozat az antikvitás tudományos és pedagógiai problémáinak értelmezésére és elmélyítésére.